

ВІДГУК РЕЦЕНЗЕНТА

на дисертаційну роботу Шило Ірини Вікторівни «Кримінально-правові засади відповідальності за проступки», яка представлена на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право

1. Обґрунтування актуальності теми дисертації зумовлена сучасним етапом реформування кримінального законодавства України, що характеризується пошуком оптимального балансу між забезпеченням ефективної кримінально-правової охорони суспільних відносин та необхідністю дотримання принципів гуманізму, справедливості й економії кримінальної репресії. У цьому контексті особливого значення набуває інститут кримінальних проступків, який виступає одним із ключових механізмів диференціації кримінальної відповідальності залежно від характеру та ступеня суспільної небезпечності протиправного діяння.

Запровадження категорії кримінального проступку стало закономірним результатом еволюції національної кримінально-правової політики та наближення її до європейських стандартів функціонування системи кримінальної юстиції. Водночас реалізація відповідних законодавчих змін виявила низку суттєвих теоретичних і практичних проблем, які потребують комплексного наукового осмислення. Насамперед це стосується визначення правової природи кримінального проступку, його місця у системі кримінальних правопорушень, критеріїв відмежування від адміністративних правопорушень і злочинів, а також встановлення оптимальних меж кримінально-правового реагування на такі діяння.

Практика застосування положень Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо кримінальних проступків засвідчує наявність неоднозначних підходів до кваліфікації відповідних діянь, визначення особливостей кримінальної відповідальності та реалізації інституту дізнання. Наявні законодавчі прогалини та колізії негативно впливають на забезпечення єдності судової практики, дотримання принципу правової визначеності та ефективності кримінально-правового захисту прав і свобод людини. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження механізму функціонування інституту кримінальних проступків у системі сучасного кримінального права України.

Комплексне осмислення кримінально-правових засад відповідальності за кримінальні проступки сприятиме підвищенню ефективності функціонування системи кримінальної юстиції, забезпеченню реалізації принципів законності, справедливості та правової визначеності, а також

удосконаленню механізму захисту прав і свобод людини у сфері кримінально-правових відносин.

Для України, яка здійснює адаптацію національного законодавства до європейських стандартів, особливого значення набуває формування ефективної та внутрішньо узгодженої моделі кримінально-правового регулювання відповідальності за кримінальні проступки. Актуальність теми визначається також необхідністю врахування міжнародного досвіду та практики європейських держав щодо функціонування інституту кримінальних проступків.

Отже, тема дисертаційного дослідження є актуальною, має вагоме теоретичне та практичне значення і відповідає сучасним потребам розвитку науки кримінального права та вдосконалення кримінального законодавства України.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Робота є завершеним, самостійним та науково виваженим дослідженням, у якому комплексно та послідовно розкрито проблематику кримінально-правових засад відповідальності за кримінальні проступки. Аналіз змісту дисертації свідчить про те, що здобувачка належним чином володіє методологією сучасних кримінально-правових досліджень, уміє системно аналізувати нормативний матеріал, доктринальні джерела та правозастосовну практику, а також формулювати науково обґрунтовані висновки й пропозиції.

Ступінь обґрунтованості сформульованих у дисертації положень забезпечується передусім чіткістю визначення об'єкта, предмета, мети та завдань дослідження, які логічно взаємопов'язані між собою та відповідають актуальним потребам розвитку науки кримінального права і практики застосування кримінального законодавства України. Авторці вдалося витримати внутрішню єдність дослідження та забезпечити послідовність викладу матеріалу, що позитивно вплинуло на загальний рівень наукової аргументації роботи.

Висновки та рекомендації дисертації ґрунтуються на широкій теоретичній базі. У процесі дослідження авторкою опрацьовано значний обсяг вітчизняної та зарубіжної наукової літератури. Позитивним є те, що здобувачка не обмежується констатацією існуючих наукових підходів, а здійснює їх критичне осмислення, формує власну аргументовану позицію щодо дискусійних питань функціонування інституту кримінального проступку.

Належний рівень обґрунтованості результатів дослідження забезпечено також використанням комплексу загальнонаукових та спеціально-юридичних

методів пізнання. Застосування системно-структурного методу дозволило авторці визначити місце кримінального проступку у системі кримінального права та простежити його взаємозв'язок із суміжними кримінально-правовими інститутами. Формально-догматичний метод використано для аналізу законодавчих конструкцій та виявлення прогалин і колізій у правовому регулюванні. Порівняльно-правовий метод забезпечив можливість дослідження зарубіжного досвіду регламентації кримінальних проступків та вироблення пропозицій щодо його використання у національному законодавстві. Історико-правовий метод дозволив простежити еволюцію підходів до диференціації кримінально караних діянь та встановити закономірності формування інституту кримінального проступку в Україні.

Обґрунтованість також підтверджується апробацією на науковопрактичних конференціях та публікаціями у фахових виданнях. Загальна кількість публікацій 9, з яких 4 наукові статті, що визнані як фахові з юридичних наук, а також 5 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

3. Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні кримінально-правових засад відповідальності за кримінальні проступки. Авторкою *вперше* визнано доцільність формування диференційованого підходу до призначення кримінально-правових санкцій військовослужбовцям у разі вчинення кримінальних проступків з урахуванням специфіки їх правового статусу, що визначається проходженням військової служби, дією принципів військової дисципліни, субординації та обов'язком виконання наказів командування. Обґрунтовано вплив категорії кримінального проступку на функціонування кримінально-процесуальних та кримінально-виконавчих механізмів реалізації кримінальної відповідальності, що проявляється у застосуванні спрощених форм досудового розслідування, а також у розширенні практики використання альтернативних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Сформульовано пропозицію щодо вдосконалення правового регулювання діяльності органів досудового розслідування шляхом доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями, які передбачають обов'язок уповноважених суб'єктів виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, а також вживати заходів для їх усунення.

Дисертанткою *удосконалено* критерії розмежування кримінального проступку та адміністративного правопорушення з урахуванням ступеня суспільної небезпечності діяння, характеру правових наслідків та особливостей механізму притягнення до юридичної відповідальності; наукові підходи до формування санкцій за кримінальні проступки з урахуванням

принципів справедливості, пропорційності та індивідуалізації покарання, що передбачає пріоритет застосування альтернативних заходів кримінально-правового впливу.

У роботі *дістали подальшого розвитку*, зокрема, наукові уявлення про історичні передумови формування інституту кримінальних проступків у національному кримінальному законодавстві та їх значення для сучасної кримінально-правової політики України; порівняльно-правовий аналіз інституту кримінальних проступків у законодавстві зарубіжних держав, що дозволило узагальнити основні моделі правового регулювання цієї категорії правопорушень та визначити перспективні напрями імплементації позитивного міжнародного досвіду у вітчизняне законодавство; наукові підходи до формування ефективної моделі кримінально-правового реагування на кримінальні проступки з урахуванням міжнародного досвіду та сучасних тенденцій розвитку кримінального права; теоретичні положення щодо співвідношення кримінальних проступків та адміністративних правопорушень, зокрема в частині визначення критеріїв їх розмежування та встановлення меж застосування відповідних видів юридичної відповідальності.

Наведене вище дозволяє зробити висновок, що здобувачка продемонструвала належний рівень оволодіння методологією наукової діяльності, а поставлені основні наукові завдання успішно виконані.

4. Оцінка змісту роботи та повноти викладу результатів дисертації в опублікованих працях. Структурно дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 229 сторінок, у тому числі основного тексту – 174 сторінки. Список використаних джерел налічує 194 найменувань на 24 сторінках.

Структура роботи є продуманою, матеріал викладений логічно та послідовно, науковою мовою. Детальне вивчення тексту дисертації дає підстави стверджувати про глибоке розуміння проблематики та завдань, поставлених для вирішення, а підхід до викладу отриманих результатів дослідження відзначається системністю та ґрунтовністю опрацювання матеріалу за темою дослідження.

Розділ 1. Кримінальні проступки: витоки та сучасність присвячено історичним передумовам появи кримінальних проступків в кримінальному законодавстві України, розгляду доктринальних основ їх класифікації, порівняльно-правовому аналізу законодавства зарубіжних держав. Дослідження зарубіжного досвіду дозволило авторці встановити, що інститут кримінального проступку або його функціональні аналоги є поширеним

елементом сучасних кримінально-правових систем держав романо-германської, англосаксонської та пострадянської правових сімей. Незважаючи на особливості національних моделей правового регулювання, спільною тенденцією є диференціація кримінально караних діянь залежно від ступеня їх тяжкості, застосування спрощених процесуальних процедур щодо менш суспільно небезпечних правопорушень та орієнтація на принцип пропорційності кримінально-правового реагування. Обґрунтованим видається висновок дисертантки про те, що досвід держав романо-германської правової системи демонструє ефективність чіткого нормативного відмежування кримінальних проступків від злочинів за критеріями виду та меж покарання, а також застосування спеціальних процесуальних механізмів їх розслідування та розгляду.

Розділ 2. Відповідальність за проступки в чинному Кримінальному кодексі України. Авторка досліджує поняття і особливості складу кримінального правопорушення, визначає його місце в інститутах Загальної та Особливої частини Кримінального кодексу України. Кримінальний проступок розглядається як конкретне поведінкове проявлення особи, її діяння, зокрема активна дія або бездіяльність, яка носить свідомий та вольовий характер і порушує охоронювані кримінальним законом суспільні відносини. Основними характеристиками кримінальних проступків є суспільна небезпечність, протиправність, винність та деліктоздатність особи. Обґрунтовано, що для адекватного застосування кримінального права необхідно зберігати формально-матеріальне визначення кримінального правопорушення загалом та кримінального проступку зокрема. Вказано, що інститут кримінальних проступків був впроваджений з метою впорядкування застосування норм Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування таких правопорушень та задля гуманізації кримінального законодавства, забезпечення пропорційності покарання і ефективності правозастосування. встановлено, що низка норм Загальної частини Кримінального кодексу України й надалі орієнтована виключно на злочини, без належного врахування специфіки кримінальних проступків. Це створює ситуацію, за якої окремі кримінальноправові інститути фактично не адаптовані до застосування у випадку вчинення кримінального проступку.

У Розділі 3. Взаємозв'язок існування категорії кримінальних проступків та дії інститутів суміжних галузей права аналізується вплив кримінальних проступків на норми кримінального процесуального законодавства, кримінально-виконавчого та адміністративного. Було встановлено, що досудове розслідування кримінальних проступків характеризується рядом специфічних рис, які зумовлені застосуванням дізнання як основної

процесуальної форми розслідування, особливостями правового регулювання джерел доказів, порядку затримання особи, а також використання запобіжних заходів. Кримінальні проступки як окрема категорія кримінально-караних діянь потребують чіткого нормативного регулювання та диференційованого підходу як у процесуальному, так і у виконавчому аспектах. Інститут дізнання, що застосовується щодо кримінальних проступків, виявився ефективним інструментом забезпечення оперативності та економності кримінального провадження, водночас зберігаючи належний рівень гарантій прав особи. Аналіз ролі та місця адміністративних і кримінальних проступків свідчить про те, що на практиці нерідко виникають ситуації, які потребують чіткої правової кваліфікації відповідних діянь. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання розмежування цих видів правопорушень, адже вони мають як спільні, так і відмінні ознаки. Адміністративний проступок характеризується державно-владним характером регулювання та такими ознаками, як протиправність, винність, караність і суспільна шкідливість. Натомість кримінальний проступок відзначається більш високим рівнем суспільної небезпечності та може спричиняти значно тяжчі наслідки.

У загальних висновках сформульовано основні результати за кожним завданням, підтверджено досягнення мети, наведено практичні рекомендації для розробки нормативних документів.

5. Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. За результатами вивчення дисертаційного дослідження порушень академічної доброчесності та її принципів не було виявлено, усі використані джерела оформлено згідно з вимогами, наявні посилання на першоджерела.

6. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. У цілому дисертація справляє позитивне враження, проте є окремі положення, які потребують уточнення або спонукають до дискусії.

1. У своєму дослідженні здобувачка стверджує: «Встановлено, що ключовим критерієм відмежування кримінального проступку від адміністративного правопорушення є ступінь суспільної небезпечності діяння» (С. 5). Далі вказує, що адміністративні проступки характеризуються нижчим рівнем суспільної небезпечності та зазвичай не спричиняють значної шкоди суспільним відносинам, а кримінальні правопорушення, включаючи кримінальні проступки, становлять більш серйозну загрозу (С. 5). На мою думку, це загальні, всім науковцям нашої спеціальності відомі твердження.

2. В одному з пунктів новизни дисертанткою вперше «обґрунтовано вплив категорії кримінального проступку на функціонування кримінально-процесуальних та кримінально-виконавчих механізмів реалізації кримінальної відповідальності, що проявляється у застосуванні спрощених форм

досудового розслідування, а також у розширенні практики використання альтернативних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі» (С. 20). Питання: хто «використовує» альтернативні покарання і до чого тут кримінально-виконавчий механізм?

3. На мій погляд, не коректно вважати пропозиції з удосконалення Кримінального процесуального кодексу України (С. 21) науковою новизною отриманих результатів «вперше», їх доцільно розташовувати в рубриці «удосконалено», або «набуло подальшого розвитку».

4. Підрозділ 1.2. «Кримінальні проступки та доктринальні основи класифікації кримінальних правопорушень» дисертантка починає з класифікації кримінальних правопорушень в кримінальному законодавстві з 1960 року, аналізує інститут кримінальних проступків, а через вісімнадцять сторінок, посилаючись на Велику українську юридичну енциклопедію (С. 50), надає поняття терміну «класифікація». Логічно було б з цього розпочати.

5. По тексті дисертації зустрічаються декілька випадків, коли авторка робить висновки, наприклад, «однак, на мою думку» (С. 73), «ми дійшли висновку» (С. 78), а в кінці речення посилається в першому випадку на працю Азарова Д.С., в другому – на наукову статтю Мудрак Р.М. Так чия це думка і хто дійшов до висновку.

6. Аналізуючи законодавство, різні думки науковців, дисертантка висловлює критичне ставлення до деяких положень і бачень, а саме, «не встановлено особливості відповідальності за співучасть у вчиненні кримінальних проступків», «не чітко визначені межі застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», «недостатньо приділено увагу науковців щодо впливу інституту кримінального проступку на окремі норми Загальної частини КК України» (С. 102-103). Але власні пропозиції щодо вирішення цих недоліків авторка не наводить.

7. Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Висловлені у відгуку дискусійні положення та окремі зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Шилов Ірини Вікторівни на тему «Кримінально-правові засади відповідальності за проступки» є цілісним самостійним, завершеним науковим дослідженням, що вирішує актуальне науково-прикладне завдання, має теоретичну і практичну цінність у галузі права. За результатами вивчення тексту роботи і публікацій здобувачки можна констатувати, що основні наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, відповідають вимогам до такого виду досліджень. За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованості, наукової та практичної цінності здобутих результатів дисертація Шило І.В. відповідає галузі знань 08

Право та спеціальності 081 Право, вимогам Постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» та вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019)», а її автор, Шило Ірина Вікторівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

**Рецензент,
завідувач кафедри публічного права
НТУ «Дніпровська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент**

Сергій ШКОЛА